

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ
*ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΟΥ ΕΠΑΧΤΙΤΗ**

Mνήμη Gunnar Hering (1934-1994)

Ο Γιάννης Βλαχογιάννης (1867-1945) αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα υποδείγματα ήθους και πνευματικής ακεραιότητας μέσα στον χώρο της νεώτερης ελληνικής λογοτεχνίας και ιστοριογραφίας¹. αποτελεί, θα λέγαμε, μιαν ήθικη προσωπικότητα τεράστιου μεγέθους, που αν θέλαμε να έντοπίσουμε ανάλογή της θα φθάναμε φυσιολογικά σε μιὰ περίπτωση όπως αυτή του 'Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Και τούτο γιατί είναι ένας από τους ελάχιστους εκείνους δημιουργούς που αγωνίστηκαν να υπερβούν τις δικές τους, στενά προσωπικές, φιλοδοξίες και καλλιτεχνικές ανάζητήσεις, και να αποδυθούν σε έναν αγώνα διάσωσης των σημαντικότερων κειμηλίων της ελληνικής ιστορίας, λογοτεχνίας και γλώσσας, σε μιαν εποχή που η σημασία τους δεν ήταν άμεσα ορατή και η μυθολόγηση των γεγονότων κάλυπτε και υποσκελίζει την αλήθεια τους. Πράγματι, ο Βλαχογιάννης υπήρξε ένας ασυμβίβαστος υπηρέτης της ιστορικής αλήθειας σε όλες τις μορφές της, τουλάχιστον όπως ο ίδιος την αντιλαμβανόταν και τη διακόνησε με απόλυτη αίσθηση του χρόνου του ιστορικού, ακόμη και όταν αυτή δεν ήταν ευχάριστη ή όχι πάντοτε εύκολα αποδεκτή από τους ίδιους του Έλληνες. Ο 'Αγγελος Σικελιανός, στον παιάνα του γι' αυτόν, δοξολογεί τον πρώτο εκδότη του Μακρυγιάννη με τα παρακάτω λόγια:

*Τραβᾶμε στην άπλοχωριά, πᾶμε σὸν ὄξω ἀγέρα
πιάστε, ἀπ' τὴ μιὰ τῆς τῆ γωνιά στὴν ἄλλη, τὴν Ἑλλάδα,
γιὰ νὰ γιομίσουν' τὰ βουνά, καὶ νὰ γιομίσουν' οἱ κάμποι,
τότε νὰ στήσουμε χορὸν ἄξιο Σον, ἀντρειωμένε!*

* 'Ανακοίνωση στο «Α' Συμπόσιο Ναυπακτιακῆς Λογοτεχνίας» που πραγματοποιήθηκε στη Ναύπακτο από 18-20 Νοεμβρίου 1994. Θέμα του Συμποσίου: Γιάννης Βλαχογιάννης.

1. Πρβλ. Βασίλειος Λαούρδας, «Ο Γιάννης Βλαχογιάννης», στον τόμο μελετημάτων του ίδιου: *Φιλολογικά Δοκίμια*, Εισαγωγή και επιμέλεια Ντίνου Χριστιανόπουλου, 'Εκδόσεις Διαγωνίου αρ. 27, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 71.

*Ν' ἀκοῦς ἀχὼ ἀπ' τὴν κάσα Σου τριγύρα ν' ἀνεβαίνει,
ν' ἀκοῦς τὸ ποδοβολητό, ν' ἀκοῦς καὶ τὸ τραγούδι,
νὰ σείεται ἡ γῆ ὡς τὰ Τάρταρα γιὰ Σένα, Βλαχογιάννη?!*

Μέσα στὸ πάνθεο τῶν ἡρώων τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ ποὺ συνέστησε ὁ Σικελιανός, ὁ Βλαχογιάννης καταλαμβάνει μιὰ περίοπτη θέση. Εἶναι ὁ πρῶτος νεοέλληνας στοχαστὴς—πράγμα ποὺ ἀντιλήφθηκε ὁ Σικελιανός—ποὺ συνειδητοποίησε τὴ σημασία καὶ τὴ σπουδαιότητα τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς ιστορίας, καὶ μάλιστα σὲ μιὰν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ σχετικὴ ἱστορικὴ γνώση ὄχι μόνο βρισκόταν σὲ ἐμβρυακὸ στάδιο ἀλλὰ καὶ ὑποτιμοῦσε, συνειδητὰ ἢ ἀνεπίγνωστα, τὰ γεγονότα ποὺ καθόρισαν τὴ νέα ἐλληνικὴ πραγματικότητα καὶ διαμόρφωσαν τὸ νέο ἐλληνικὸ κράτος. Ἐπιπλέον, ἡ προσπάθεια μελέτης καὶ προβολῆς τῆς πρόσφατης ἐλληνικῆς ἱστορίας ἔγινε σὲ μιὰν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ προγονοπληξία καὶ ἡ λατρεία τῆς Ἀθήνας τοῦ Περικλῆ κυριαρχοῦσαν ἀπόλυτα ἀνάμεσα στοὺς διανοούμενους καὶ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους. Ἡ μελέτῃ τῆς σύγχρονης ἱστορίας οὐσιαστικὰ ξανάδινε στοὺς νεοέλληνες ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό τους καί, ἀκόμη περισσότερο, αὐτογνωσία καὶ δυνατότητα ἐντοπισμοῦ τοῦ πραγματικοῦ τοὺς στίγματος μέσα στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη. Ἔτσι μόνο μποροῦμε νὰ μελετήσουμε τὸν Βλαχογιάννη σήμερ' ὡς συνεχιστὴ τῆς μεγάλης παράδοσης τοῦ 1821, μὲ ἄλλον τρόπο καὶ μὲ διαφορετικὲς μεθόδους ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας καὶ στὴ δημιουργία, ταυτόχρονα, μιᾶς παράδοσης κριτικῶν συμβολῶν στὴ μελέτῃ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ποὺ, ὅπως εἴπαμε, ἀποσκοποῦσαν στὴν ἐρμηνεία τῆς σύγχρονης φυσιογνωμίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ ἀριστούργημα, λόγου χάρι, τῆς ἱστορικῆς του γραφίδας, ὁ *Καραϊσκάκης* (1948), ἀποτέλεσε, μαζί μὲ τοὺς *Κλέφτες τοῦ Μοριά* (1935), μιὰ γενναία προσπάθεια νὰ ἐπανερμηνευθεῖ τὸ πρόσφατο παρελθόν, μιὰ προσπάθεια ποὺ ἔφερε στὸ φῶς τὴ σχεδὸν ξεχασμένη ἀλήθεια τοῦ ἀγώνα τῆς Παλιγγενεσίας. Εἶναι, βέβαια, γνωστὸ ὅτι ὁ Βλαχογιάννης ὑπέπεσε στὸ σφάλμα τοῦ ὑπερτονισμοῦ καὶ τῆς ὑπερβολικῆς ἐξαρσης τῆς ρομελιώτικης ὀπτικῆς τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα καὶ σὲ μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια σμίκρυνσης τῆς συμβολῆς τῶν Πελοποννήσιων ὀπλαρχηγῶν. Ὅμως αὐτὸ ἔγινε γιὰ λόγους κυρίως ἐξισορρόπησης—θὰ λέγαμε—τῆς κατὰ βάση ἐπικεντρωμένης στὴν Πελοπόννησο κυρίαρχης ιδεολογίας, ὅπως τὴν ἐξέφρασε τὸ νεοελληνικὸ κράτος. Ὁ Βλαχογιάννης ἔβλεπε ἐπίσης μιὰ διαρκὴ προσπάθεια τῶν «λογίων», ὅπως

2. Ἀγγελὸς Σικελιανοῦ, *Λυρικὸς Βίος, Ε' Λυρικά* [=Ἀπαντα, V] (σειρὰ δευτέρη), Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, [Ἀθήνα 1968], σελ. 24.

ἐπίμονα τοὺς ἀποκαλοῦσε, νὰ μειώσουν τὴ συμβολὴ τῶν ἀμόρφωτων ἀπλῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ὑπερτιμῇσουν κατ' ἀντιδιαστολὴ πολιτικούς καὶ διανοούμενους, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, γιὰ τὸν ὁποῖο σὲ ὅλο τὸ ἔργο του μόνον ὄξος καὶ χολὴ «διαθέτει» ὁ συγγραφέας. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἀναγωγῆς στὶς ρίζες, ὅχι ἀπλῶς στὶς κορυφώσεις ἢ στὶς μεγάλες προσωπικότητες, ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς ἱστοριογραφικῆς καὶ τῆς λογοτεχνικῆς συμβολῆς τοῦ Βλαχογιάννη. Θὰ μπορούσαμε, μάλιστα, νὰ χαρακτηρίσουμε τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του ὡς μιὰν ἀναγωγὴ στὴν αὐθεντικὴ ρίζα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὡς μιὰ προσπάθεια ἀποκάθαρσης ἀπὸ τὶς παραμορφώσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες, ἄς σημειωθεῖ, ὁ Βλαχογιάννης περισσότερο ἔψευγε τοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες καὶ λιγότερο τοὺς ξένους³. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀναγωγὴ στὴ ρίζα θὰ διακρίνουμε καὶ στὰ κύρια λογοτεχνικὰ κείμενα τοῦ Βλαχογιάννη, καὶ μάλιστα στὰ διηγήματα ποὺ περιλαμβάνονται στὴν πρώτη του συλλογὴ *Ἱστορίες τοῦ Γιάννου Ἐπαχτίτη* (1893).

Τὰ διηγήματα τῆς συλλογῆς αὐτῆς εἶναι μόλις τρία, ἀλλὰ θὰ λέγαμε ὅτι ἀντιπροσωπεύουν πλήρως τὴν ὅλη προσφορὰ τοῦ Βλαχογιάννη στὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία, ἀφοῦ ἐκεῖ συμπυκνώνονται σὲ ἀδρές γραμμὲς καὶ σὲ μορφὴ μᾶλλον πρωτογενῇ ὅλα τὰ θέματα, οἱ τεχνικές, οἱ ἰδεολογικὲς καὶ αἰσθητικὲς θέσεις τοῦ συγγραφέα, ποὺ θὰ καταστοῦν βασικὰ τεχνοτροπικὰ καὶ θεματικὰ πρότυπα τῶν μεταγενέστερων ἔργων του⁴. Εἶναι, βέβαια, ἀλήθεια ὅτι ὁ Βλαχογιάννης δὲν προσπάθησε ποτὲ νὰ συνενώσει σὲ ἓνα μυθιστόρημα μιὰν ὕλη ἀνάλογη μὲ αὐτὴν ποὺ τροφοδότησε τὰ σύντομα ἀφηγηματικὰ του κείμενα, δημιουργώντας ἓνα σύνολο ποὺ ἴσως θὰ κέρδιζε σὲ ἐποπτικὴ σύνθεση καὶ σὲ ἐμβέλεια ἡθικοῦ καὶ συγκινησιακοῦ μηνύματος. Τὸ διήγημα, ἄλλωστε, ἦταν, γύρω στὴ δεκαετία τοῦ 1890, ἓνα σχετικὰ νέο εἶδος στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνικὴ γραφὴ. Ὡς μὴν ξεχνοῦμε, ἐπίσης, ὅτι, περίπου κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀκόμη καὶ ὁ Παπαδιαμάντης ἐγκαταλείπει μετὰ τὴ *Γυφτοπούλα* (1884) τὶς ἐκτενεῖς μυθιστορηματικὲς συνθέσεις τῆς νεότητάς του καὶ προσχωρεῖ, ἔκτοτε, γιὰ διάφορους λόγους, στὴ διηγηματογραφία, ὡς τὸ μόνο ἐκφραστικὸ μέσο ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφαλίσει ἔνταση, πυκνότητα καὶ ἀκριβολογία. Τὴν ἴδια φροντίδα παρακολουθοῦμε καὶ στὰ διηγήματα τοῦ Βλαχογιάννη ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ὅλα τὰ διηγήματά του, ποὺ πολὺ σπάνια ὑπερβαίνουν τὴν ἑκταση τῶν δέκα

3. Γιὰ τὸν ἔθνικὸ χαρακτήρα τοῦ ἔργου τοῦ Βλαχογιάννη βλ. Κ. Δ. Γεωργούλη, «Ὁ ἔθνισμός τοῦ Βλαχογιάννη (γενικοὶ χαρακτηρισμοί)», *Νέα Ἑστία*, τόμ. ΜΔ', τεύχ. 515, Ἀφιέρωμα: Γιάννης Βλαχογιάννης, Ἀθῆναι, Χριστούγεννα 1948, σελ. 17-31.

4. Πρβλ. Πέτρος Χάρης, «Ὁ πεζογράφος», *Νέα Ἑστία*, ὅπου καὶ στὴν προηγούμενη σημείωση, σελ. 74 (=Τοῦ ἴδιου, «Ἕλληνες πεζογράφοι, [τόμ. Α']», Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., [Ἀθῆνα 1953], σελ. 80).

τυπωμένων σελίδων, προσπαθοῦν νὰ «συγκεντρώσουν» συγκίνηση γύρω ἀπὸ συγκεκριμένους βασικοὺς ἄξονες - χαρακτῆρες, οἱ ὅποιοι ὅμως λαμβάνονται πάντοτε ὡς εἰδικὲς περιπτώσεις, ὡς ἀπόλυτα ξεχωριστὰ ἄτομα. Τὸ γνώρισμα αὐτὸ συνδέει, νομίζω, τὴ διηγηματογραφία τοῦ Βλαχογιάννη με ἐκείνην τοῦ Παπαδιαμάντη. Οἱ ἥρωές του εἶναι ἥρωες-ἄτομα, ἀντιπροσωπευτικοὶ ἐνὸς γενικοῦ ἥθους ἀλλὰ καὶ ἐξατομικευμένοι χαρακτῆρες, πιθανότατα ὑπαρκτοί, ποὺ τοὺς εἶχε συναντήσει ὁ ἴδιος ὁ Βλαχογιάννης, καὶ ὄχι σύμβολα, εὐρύτερες εἰκονικὲς παραστάσεις ἢ θεωρητικὲς ἀναγωγὲς σὲ γενικότερες ἀρχὲς σκέψης καὶ λόγου. "Ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν Παπαδιαμάντη, οἱ κεντρικοὶ ἥρωες τῶν διηγημάτων του, ἀκόμη καὶ κάποιοι ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῶν παραμυθιῶν του, εἶναι ἀπλοὶ ἄνθρωποι, χωρὶς διανοητικὲς ἢ ψυχολογικὲς διαταραχὲς καὶ χωρὶς προβληματισμούς· τοὺς ἀρκοῦν οἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, μερικὲς πράξεις καθημερινῆς ρουτίνας καὶ κοινῶν ἀναφορῶν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξὺ τους. Ὁ Βλαχογιάννης, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη, δὲν κάνει ἡθογραφία ἢ κοινωνικὸ ρεαλισμό, ὅπως ὁ Ἀντρέας Καρκαβίτσας ἢ ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, ἀλλὰ ἓνα εἶδος πρωτογενοῦς ρεαλισμοῦ, πράγμα ποὺ τὸν συνδέει με τὶς ἀντίστοιχες περιπτώσεις τοῦ Guy de Maupassant στὴ Γαλλία, ἢ τοῦ Anton Chekhov στὴ Ρωσία. Ἀναμφίβολα, τὸ ψυχολογικὸ ὑπόβαθρο διαγράφεται ἔντονα καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα δηλώνεται ἄμεσα, ἀλλὰ ὁ λόγος τοῦ Βλαχογιάννη μέσα στὴν πυκνότητά του γίνεται ὑπονοητικὸς καὶ ὑποδηλωτικὸς καὶ λιγότερο ἀποκαλυπτικὸς καὶ ἀναλυτικὸς. Ἡ διήγησή του ἐπιδιώκει νὰ ὁδηγήσει ἔμμεσα στὸν στόχο της καὶ ὄχι νὰ τὸν δηλώσει ἄμεσα. Κινεῖται, δηλαδή, πρὸς μία κατεύθυνση ἢ ὁποία εὐνοεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ τῶν θεμάτων του. Σὲ γενικὲς γραμμὲς θὰ ὑποστηρίξωμε ὅτι ὁ Βλαχογιάννης ἐπιχειρεῖ με τὴν πεζογραφία του νὰ μυθοποιήσῃ τὸ πρόσφατο ἐλληνικὸ παρελθὸν καὶ νὰ τὸ διασώσει με τὴ βοήθεια ποὺ προσφέρει ἡ δυναμικὴ τῆς καλλιτεχνικῆς διάρκειας⁵. Ἀνάλογη προσπάθεια, βέβαια, εἶχε ξαναγίνει ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ποιητές, οἱ ὅποιοι, με πρότυπο τοὺς Ἑλεύθερους Πολιορκημένους τοῦ Σολωμοῦ, ἐπιχείρησαν νὰ μετατρέψουν σὲ μῦθο τὰ γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ἦταν φανερό, ὅμως, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπόπειρα δὲν ὀλοκληρώθηκε σὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐπίπεδα οὔτε με τοὺς προγενέστερους οὔτε με τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη (1824-1879), ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ ἀναπτυσσόμενη τότε διηγηματογραφία καὶ μυθιστοριογραφία ἐπικεντρωνόταν σὲ μιὰν ἐξιδανικευτικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἐπαρχιακοῦ βίου. Ἐκεῖνο ποὺ ἔλειπε ἦταν ἡ αὐθεντικὴ ἱστορικὴ ἀνα-

5. Πρβλ. Π. Σ. Πίστα, «Λογοτεχνία καὶ ἱστορία: σύζευξη καὶ διάκρισή τους στὸ ἀφηγηματικὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη», *Λόγος καὶ Πράξις*, τόμ. Α', τευχ. 4 (Χειμῶνας 1977), σελ. 22-34.

γωγῇ, ἡ παρουσίαση τῶν τρόπων ζωῆς καὶ τῶν συνθηκῶν ποὺ διαμόρφωσαν τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ κοινωνία ἐν τῇ γενέσει της, θὰ λέγαμε, δηλαδὴ πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν ξένο δυνάστη ἢ ἀμέσως μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους (1830). Σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προϋπόθεση βασίζονται τὰ περισσότερα λογοτεχνικὰ ἔργα τοῦ Βλαχογιάννη⁶.

Οἱ παραπάνω ἀπόψεις συνιστοῦν τὸ θεωρητικὸ ὑπόβαθρο τῶν τριῶν διηγημάτων τῆς πρώτης τοῦ συλλογῆς, ὅπου ὁ Βλαχογιάννης ἐπιχείρησε συστηματικὰ νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴ σύγχρονη ζωὴ ὑποδηλώνοντας τὸ πρόσφατο παρελθὸν καὶ ταυτόχρονα ἐρμηνεύοντάς το μὲ τρόπο θετικό, ὡς ἡθικὸ πρότυπο. Ἡ πρώτη ἐκδοση τῆς συλλογῆς περιλάμβανε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τρία διηγήματα, καὶ δύο ποιήματα, μὲ τοὺς τίτλους «Μάτια» καὶ «Ἐπιγραφή», τὰ ὁποῖα δὲν συμπεριλήφθηκαν σὲ μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ ἔργου. Θὰ λέγαμε ὅτι μὲ τὰ τρία αὐτὰ διηγήματα ὁ Βλαχογιάννης καλύπτει τρεῖς διαστάσεις τῆς σύγχρονῆς τοῦ ἑλληνικῆς ζωῆς. Τὸ διήγημα «Ὁ ξενιτεμὸς (Σουλιάτικη ἱστορία)» (1890) ἀναφέρεται στὴ σύγχρονη πραγματικότητά τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας κατὰ τὴν προτρίκουπικὴ καὶ τὴν τρικουπικὴ περίοδο, ὅταν δηλαδὴ ἄρχιζε τὸ νεώτερο μεγάλο ρεύμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς μετανάστευσης τῶν Ἑλλήνων, γεγονός ποὺ ὀδηγήσῃ στὴν ἑλληνικὴ διασπορά, παιδιὰ τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν οἱ μεγαλύτεροι συγγραφεῖς τοῦ 19οῦ καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὅπως ὁ Κωστής Παλαμᾶς (1859-1943), ὁ Γιάννης Ψυχάρης (1854-1929), ὁ Ἀλέξανδρος Πάλλης (1851-1935), ὁ Πέτρος Βλαστός (1879-1941), κ.ἄ. Τὸ πνεῦμα τοῦ ὅλου διηγήματος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ προσπάθεια καταγραφῆς τοῦ αἰσθήματος τοῦ ξεριζωμοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖο διακατέχεται κάθε μετανάστης — σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις τοῦ αἰσθήματος καὶ στὴν πιὸ σημαντικὴ ἴσως ἀπὸ ὅλες, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπαφὴ μὲ τοὺς γονεῖς καὶ τὸ στενὸ συγγενικὸ περιβάλλον, οὔτε ἡ συναισθηματικὴ μὲ τὶς ἐφήμερες ἢ ὄχι περιπέτειες. Πράγματι, ὁ Βλαχογιάννης περατώνει τὸ διήγημα μὲ τὴ φράση: *Κι' ὁ κόχυλας παιὰ δὲν ἀκούγονταν. Κ' ἐγὼ δὲν ἔβλεπα τὴ στιγμή νὰ φτάσω 'σ τὸ καῖνι*⁷. ἡ μετανά-

6. Παράλληλη εἶναι ἡ ἐπισήμανση τοῦ Π. Σ. Πίστα («Γιάννης Βλαχογιάννης. Τριάντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του», *Διαγώνιος*, τόμ. 4, τεύχ. 12, Σεπτ.-Δεκ. 1975, σελ. 250), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Βλαχογιάννης: «Δὲν ἐπιδιώκει τόσο νὰ περιγράψῃ τὰ ἥθη μιᾶς ἐποχῆς, ὅσο νὰ ζωντανέψῃ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, τὸ ἦθος τῶν ἀνώνυμων ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιᾶ καὶ τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τοῦ καιροῦ του. Μέσα ἀπὸ αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ τὶς μεγάλες ἀξίες ποὺ οἱ πρῶτοι δημιούργησαν καὶ οἱ δεῦτεροι διέσωζαν, ἀξίες σὰν τὴν "ἐσωτερικὴ ἐλευθερία" ἢ τὴ λαϊκὴ εὐαισθησία».

7. Βλ. Βλαχογιάννης, *Ποιήματα καὶ Διηγήματα*, Ποιολόγισμα-Ἐπιμέλεια Γεώργ. Κουρνούτος, στὴ σειρὰ *Ἀπαντα τῶν Νεοελλήνων*, Κλασσικῶν τῆς «Ἐταιρείας Ἑλληνικῶν Ἐκδόσεων», τόμ. 5, [Ἀθῆναι 1967], σελ. 51.

στευση γίνεται ἐδῶ μιὰ διέξοδος καὶ μιὰ τελικὴ ἄρνηση τοῦ παρελθόντος, τοῦ ἀτομικοῦ δηλαδὴ παρελθόντος τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα.

Ἐκεῖνο, ὥστόσο, ποὺ ἐκφράζεται μὲ πραγματικὴ τραγικότητα εἶναι ὁ ἀποχωρισμός ἀπὸ τῆς γιαιγιά, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει μέσα στὸ διήγημα τὸ ζωντανὸ παρελθὸν τοῦ τόπου, τῆ συνύπαρξή τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας, σὲ μιὰ ψυχολογικὴ ἐνότητα ποὺ ἔδωσε οὐσιαστικὰ στὸν ἀφηγητὴ—καὶ ἐδῶ, βέβαια, θὰ πρέπει νὰ διακρίνουμε τὸν ἴδιο τὸν Βλαχογιάννη—, τῆ συνείδηση τοῦ τόπου του καὶ τὴν αἴσθησή τοῦ συγκεκριμένου τοπίου, ὅπου γεννήθηκε καὶ αἰσθάνθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν κόσμῳ⁸. Πράγματι, ἡ σημαντικότερη ἀπώλεια τοῦ ἀφηγητῆ δὲν εἶναι τόσο ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ κάποια προσφιλῆ του πρόσωπα ὅσο ἡ ἀποσύνδεσή του ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸ καὶ ἱστορικὸ τοπίο—ὅπου κινήθηκε ὡς μικρὸ παιδί μαζί μὲ τὴ γιαιγιά του—, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου παρακολούθησε τὴν ἱστορία νὰ ἀναβιώνει ἐμπρὸς στὰ παιδικὰ του μάτια χάρη στὴν ἀφήγησή ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔκανε τὴν ἱστορία αὐτὴ θρύλο καὶ μυθικὸ λόγο. Οἱ ἔκτενεις παρεμβολὲς γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Σουλιοῦ καὶ τῆ μοίρα τῶν Σουλιωτῶν δὲν ἀποτελοῦν, ἐπομένως, ἀπλὰ διακοσμητικὰ μοτίβα καὶ πλαίσια γραφικά, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ τοποθετεῖται, σύμφωνα μὲ μιὰν ἐπιτόλαιη ἀρχικὴ ἐντύπωση, μιὰ ἀπλῶς συναισθηματικὴ καὶ σχεδὸν μελοδραματικὴ δράση. Ἀπεναντίας, ἡ ἀφήγησις ἀποκαλύπτει ἓνα στέρεο ψυχικὸ ὑπόβαθρο, ἀπὸ ὅπου λείπουν οἱ μεταπτώσεις καὶ οἱ ἐπιδεικτικὲς ἐντάσεις. Ὁ Βλαχογιάννης ἐπιχειρεῖ νὰ μεταφέρει στὸν πεζό του λόγο τὸ ἥθος τῶν δημοτικῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν κλέφτικων τραγουδιῶν⁹. Διαπιστώνουμε ἐδῶ ἀπόλυτη κυριαρχία πάνω στὰ συναισθήματα τῶν ὁμιλητῶν, ἀπόλυτη ἔλλειψη ὑπερβολῆς σὲ ὁτιδήποτε θὰ μπορούσε νὰ ἦταν μὴ ἀρρενωπὸ καὶ μὴ ἀνταγωνιστικὸ. Ἐτσι, οἱ ἱστορίες τῶν Σουλιωτῶν ποὺ παρεμβάλλονται ὅχι ἀπλῶς μὲ νοσταλγικὸ τόνο ἀλλὰ ὡς μιὰ ἀπόδειξη συνέχειας τοπίου καὶ ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἀποτελοῦν τὸ κεντρικὸ μῆνυμα τοῦ διηγήματος. Αὐτὴ τὴ συνέχεια καὶ τὴν ψυχολογικὴ ἐνότητα βλέπει ὁ Βλαχογιάννης νὰ διασπᾶται ἀπὸ τὸν ξενιτεμὸ καὶ γιὰ τοῦτο ἐπιμένει σὲ αὐτὴν τῇ, φαινομενικά, συνηθισμένη εὐαισθησία τῶν ἀντιδράσεων ποὺ προκαλεῖ ἓνας οἰκογενειακὸς ἀποχωρισμός, οἱ ὁποῖες ἐξᾴλλου δὲν δηλώνονται ἄμεσα ἀλλὰ συμπεραίνονται ἀπὸ τὴ δράση καὶ τὴν ἀφήγησις. Ὁ Βλαχογιάννης συμπτυκνώνει τὴ χρονικὴ διάρκεια τοῦ διηγήματος σὲ ἐλάχιστες, οὐσιαστικά,

8. Βλ. ὅσα γράφει ὁ Ἀπόστολος Σαχίνης (*Παλαιότεροι πεζογράφοι*. Α. Ρ. Παγκαβῆς, Δ. Βικέλας, Γ. Βιζυηνός, Κ. Παλαμᾶς, Γ. Βλαχογιάννης. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας» Ἰωάννου Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., [Ἀθήνα 1973, 21982], σελ. 251).

9. Γιὰ τίς ἀπόψεις τοῦ Βλαχογιάννη πάνω στὸ δημοτικὸ τραγούδι βλ. Μιχάλη Σταφυλᾶ, *Γιάννης Βλαχογιάννης*. Ὁ ἀγατολόγος τῶν νεοελληνικῶν *Γραμμάτων*, [Ἀθήνα 1972], (Νεοελληνικά Ἀφιερώματα-Ι), σελ. 63-65.

στιγμές. Ἀλλὰ οἱ στιγμές αὐτὲς ἀναλύονται σὲ ἀναμνήσεις καὶ προαισθήματα γιὰ τὸ μέλλον, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκτοῦν μέσα στὸ διήγημα μιὰ πολυεπίπεδη σημασία καὶ χρησιμότητα. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τὸ κείμενο ἀντιπροσωπεύει μιὰν ὑπόθεξη τοῦ συγγραφέα εἰς ἑαυτόν, ἀναμφίβολα πάντως βασισμένην στὴ συλλογικὴ ἐμπειρία μιᾶς δλόκληρης γενιᾶς, καὶ καταγράφει μιὰ προσπάθεια ἐπανεύρεσης τοῦ παρελθόντος. Ἔτσι, αὐτὸ ποὺ δηλώνεται στὸ διήγημα μὲ τὰ λόγια ὁλουνῶνε σᾶς ἀφίνω τὸ ἐχεγεία γιὰ πάντα! Νὰ μὴ μὲ καρτεράτε πειά¹⁰!, ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ μιὰν ἐπανασύνδεση τοῦ ἀφηγητῆ μὲ τὸ χαμένο παρελθόν του, ἰδίως μὲ τὸ παρελθόν τῆς πρόσφατης νεότητάς του. Ἀς μὴ μᾶς διαφεύγει ὅτι ὁ Βλαχογιάννης ἔγραψε τὸ διήγημά του ὅταν ἦταν 20 ἐτῶν, ὅταν δηλαδὴ εἶχε μεταναστεύσει στὴν Ἀθήνα —γεγονὸς ποὺ ἀποτέλεσε γι' αὐτόν μιὰν ἐπώδυνη ἐμπειρία— καὶ προσπαθοῦσε μὲ αὐτόν τὸν τρόπο νὰ προστατεύσει τὶς ἀναμνήσεις του ἀπὸ μιὰ πιθανὴ ἀλλοίωση μέσα στὴν ἀστικὴ ζωὴ, μέσα στὸ νέο περιβάλλον ὅπου μεταφυτεύτηκε καὶ στὸ ὅποιο δὲν εἶχε ἀκόμη ἀποκτήσει ρίζες.

Τὸ ἴδιο συναίσθημα θὰ δοῦμε νὰ ἐκφράζεται —κάτω ἀπὸ διαφορετικὴν, ὠστόσο, μορφή— καὶ στὸ δεύτερο διήγημα τῆς συλλογῆς, τὸ ὅποιο φέρει τὸν τίτλο «Τὰ κουδούνια (τσοπάνικη ἱστορία)» (1892). Πρόκειται, στὴν οὐσία, γιὰ ἓνα ἀπλούστατο ἐπεισόδιο τῆς ποιμενικῆς ζωῆς στὰ ὄρεϊνά τῆς Ναυπάκτου, ὅταν δύο νεαροὶ βοσκοὶ —ἐπειδὴ χάλασαν τὰ κουδούνια τῶν προβάτων τους— κατεβαίνουν στὴν πόλη γιὰ νὰ προμηθευτοῦν καινούργια ἀπὸ τὸ κουδονοπάζαρο. Καὶ ἐκεῖ, χωρὶς αἴσθησις ἢ ἀποδοχὴ τῆς νομιμότητος, ἀρπάζουν μερικὰ καὶ ἐξαφανίζονται. Τὸ ὅλο ἐπεισόδιο ἔχει ἓναν βουκολικὸ-θεοκρίτειο χαρακτήρα. Στὸ διήγημα πανηγυρίζεται ἡ λεβεντιά τῶν παλικάριων, ἡ ἀδιαφορία τους ἀπέναντι στὶς συμβάσεις καὶ στὶς τυπικότητες τῆς καθημερινότητος, ἐνῶ ὡς ὑποκείμενη ἀντίληψις ζωῆς διαγράφεται ἡ ἱστορία καὶ ἡ νοοτροπία τῶν κλεφτῶν τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου. Πράγματι, μέσα σὲ ὅλο τὸ διήγημα ἐπαναλαμβάνονται οἱ χαρακτηρισμοὶ παλληκάρι καὶ λεβέντης, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνυπότακτου καὶ ἀδέσμευτου ἀνθρώπου ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἀντίθετα πρὸς τὶς κατεστημένες δομὲς τῆς κοινωνίας, προκειμένου ἔτσι νὰ ἀπολαύσει τὴν ἐλευθερία του: Φωνάζανε, σφυρίζανε, γελοῦσαν, ἔλεγαν τραγούδια. Κι' ἀφοῦ φτάσανε ὅς τὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ, κι' ἦταν ἔτοιμοι νὰ γύρουν πίσω, στάθηκαν ἐκεῖ ὅς τὸ καταρράχι, ἔστειλαν τὰ ἐχεγεία τους κατὰ τὸ πανηγῦρι καὶ πᾶν καὶ πᾶνε¹¹! Ὅπως βλέπουμε, ἡ ὅλη περιγραφή τῶν παλικάριων παρουσιάζει μιὰ ξεχωριστὴ ἀνεμελιά καὶ ἀδιαφορία πρὸς τὶς συμβατικότητες τῆς ζωῆς στὶς ὀργανωμένες πολιτεῖες καὶ κοινωνίες. Τὸ βουνὸ καὶ ἡ ἀνεξαρ-

10. Βλ. Βλαχογιάννης, ὁ.π.

11. Βλ. Βλαχογιάννης, ὁ.π., σελ. 57.

τησία τοῦ τοπίου γίνονται τὸ τελευταῖο καταφύγιο τῶν ἀνθρώπων ποὺ θέλουν νὰ παραμείνουν ἐλεύθεροι¹². Ὁ Βλαχογιάννης ἐπιχειρεῖ καὶ πάλι ἐδῶ — μὲ ἑμμεσο τρόπο, βέβαια — νὰ μυθοποιήσῃ τὴ λεβεντιά τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ποὺ δὲν ὀδηγοῦνται σὲ συμβιβασμούς καὶ οἱ ὁποῖοι ζοῦν σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, ποὺ διαμορφώνει, σὲ τελικὴν ἀνάλυση, τὸν προσωπικὸ τους χαρακτήρα καὶ μιὰν εἰδικὴ νοοτροπία ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Ἀναμφίβολα, ἡ ἔμμεση κριτικὴ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀστικoὺς πληθυσμούς, σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ μεγάλες μάζες ἄρχισαν νὰ συγκεντρώνονται στὴν Ἀθῆνα καὶ νὰ συντελοῦν στὴ δημιουργία ἑνὸς προβλήματος κοινωνικοῦ, πρωτόγνωρου γιὰ τοὺς πληθυσμούς τῶν χωριῶν καὶ τῆς ὑπαίθρου γενικότερα.

Τὸ τελευταῖο διήγημα τῆς σειρᾶς — «Ἡ Θειακούλα (ιστορία τῆς παραμονῆς)» —, ἀποτελεῖ, θὰ λέγαμε, ἓναν χαιρετισμὸ καί, συγχρόνως, ἓναν ἀποχαιρετισμὸ πρὸς τὸ παρελθόν καὶ τὴ νοοτροπία αὐτή. Πρόκειται γιὰ τὸ πιὸ συγκινητικὸ διήγημα τῆς συλλογῆς, ποὺ ἐπικεντρώνεται στὸ πρόσωπο μιᾶς γριᾶς γυναίκας ποὺ ἔχει χάσει ὅλους τοὺς συγγενεῖς της καὶ ἔχει ἀπομείνει μόνη. Κατὰ τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσῃ στοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ βρεθεῖ μαζί τους, ἀλλὰ ὅλοι τὴ διώχνουν, ὥσπου, χωρὶς καμιά προστασία, πεθαίνει ἀπὸ τὸ κρύο βλέποντας σὲ μιὰν ὁπτασία τὴν παλαιὰ εὐτυχισμένη ζωὴ της. Κεντρικὸ θέμα τοῦ διηγήματος εἶναι ἡ μοναξιά τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν χάσει τοὺς δικούς τους καί, ταυτόχρονα, ἡ προσπάθεια ποὺ καταβάλλουν γιὰ νὰ ἐπανασυνδεθοῦν μὲ τὸ παρελθόν τους, ὡς μόνη σωτηρία μέσα στὸ σκληρὸ καὶ ἀπάθρωπο παρόν. Ἰδιαιτέρου χαρακτηριστικὸ τοῦ διηγήματος, εἶναι ἡ ἐνσωμάτωση σὲ αὐτὸ πολλῶν ἱστοριῶν γιὰ καλυκαντζάρους καὶ γιὰ ἄλλες δεισιδαιμονικὲς δοξασίες. Πράγματι, αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει ἐδῶ τὸν Βλαχογιάννη εἶναι νὰ καταστήσῃ αὐτὲς τίς ἱστορίες καλλιτεχνικὸ ὄλυκό, σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὸν Νικόλαο Γ. Πολίτη (1852-1921). Κατὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ διηγήματος, ἡ Θειακούλα, στὴν προσπάθειά της νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τίς διάφορες οἰκογένειες, ἀρχίζει νὰ διηγεῖται ἱστορίες σχεδὸν παγανιστικῆς, ὅπου ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ συνδέεται μὲ δεισιδαιμονικὲς καὶ σχεδὸν προθρησκευτικὲς ἀντιλήψεις. Ἐδῶ ἀκριβῶς ὁ Βλαχογιάννης ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκθέσῃ τὴ θρησκευτικὴ φύση τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων ὡς μίᾳ διαρκὴ ἐπαφῇ μὲ τὸ γενέθλιο χῶμα, μιὰν ἐπαφὴ μὲ τίς χθόνιες θεότητες τῆς παγανιστικῆς ἀρχαιότητος ποὺ τώρα ἔχουν λάβει ἓναν χριστιανικὸ ἢ ἡμιχριστιανικὸ μανδύα. Οἱ ἱστορίες ἐπανερχοῦνται σὲ τρεῖς παραλλαγμένες μορφές, ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση, ἐνῶ ἡ μίᾳ μετὰ τὴν ἄλλη λειτουργοῦν ὡς προεισαγωγικῆς, θὰ λέγαμε, νύξεις γιὰ τὴν ἀπόλυτὴ ἐπιβολὴ τοῦ

12. Πρβλ. Πέτρος Χάρης, ὁ.π., σελ. 74 καὶ 78-79, ἀντίστοιχα.

δνειρικοῦ χρόνου στο τέλος τοῦ διηγήματος: Τῆς ἦσαν ὄνειρα πλανόμορφα, ποῦ ἔλεγε πῶς ἀλήθεια τὰ θωροῦσε, καὶ πλάσματα ἴσαρὰ κ' εὐτυχισμένα τὴν τριγυρίζανε. Βρέθηκε ἄξαρνα σιμὰ 'σ τὴ φωτιά, 'σ τὸ παραγῶνι, ποῦ ἦτανε καλοστρωμένο καὶ μαλακό, καθὼς τῶξερε δταν εἶχε τὴ Λένη, καὶ λαμπάδιζε ἡ φωτιά, καὶ πῶρωναν ὡς πέρα τὰ χοντρά δανλιὰ ποῦ καίγονταν καὶ κελαδοῦσαν, κ' ἡ Λένη τῆς παρᾶστεκε 'σ τὸ πλευρὸ καὶ τὴ συγχρωτοῦσε μ' ἀγάπη κ' ἔγνοια. Κι' ἀπλῶσε ἀγάλια τὰ πόδια της ἡ Θειακούλα 'σ τὴν ἀγγωνὴ καὶ πλάγιασε 'σ τ' ἀπαλὸ τὸ στρώμα. Κι' ἀποκοιμήθηκε γλυκά, ἐνῶ 'σ τ' αὐτιά της ἔσβυνε ἡ φωνὴ τῆς Λένης κ' ἔσβυνε ἡ ζέστα τῆς καρδιάς, ὅσο ἔπερτε 'σ τὸν ὕπνο¹³. Ὁ Βλαχογιάννης ἔχει σπονδυλώσει τὴν ἀφήγησή του κατὰ μίαν εὐλογη σειρά: ἀπὸ τὴ ρεαλιστικὴ ἀπεικόνιση τῆς καθημερινῆς ζωῆς προχωρεῖ στὴ μυθικὴ διάσταση τῶν παραμυθιῶν καί, τέλος, στὸν ἄνθρωπο τοῦ καθαροῦ δονείρου, ἐκεῖ ὅπου πλέον δλοκληρώνεται τὸ διήγημα. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη ἡ στάση του ἀπέναντι στο ὕλικο του ἔχει ἀναμφίβολα ἀλλάζει καὶ ἀπὸ τὸν ρεαλισμὸ προχωρεῖ σὲ μορφὲς συμβολικῆς (καὶ συμβολιστικῆς), σχεδὸν ἀλληγορικῆς ἀπεικόνισης, πράγμα ποῦ θὰ ἐπιχειρήσει, ἄλλωστε, κατ' ἐξακολούθηση στα ἐπόμενα στάδια τῆς ἐξέλιξής του, ὅταν θὰ θητεύσει στο συμβολιστικὸ πεζογράφο καὶ στὴν παραμυθιακὴ ἀλληγορία¹⁴. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ διήγημα τῆς σειρᾶς Ἱστορίες τοῦ Γιάννου Ἐπαχτίτη ἀποκαλύπτει ὅτι, παρὰ τὸν ἔντονα πραγματικὸ καὶ νατουραλιστικὸ λόγο τοῦ Βλαχογιάννη, ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παρατηρεῖται ἡ μετάβαση σὲ περισσότερο ἀπαιτητικὲς μορφὲς καλλιτεχνικῆς γραφῆς, ποῦ θὰ δλοκληρωθοῦν ἀργότερα στὰ μικρὰ πεζὰ σημειώματα Λόγοι καὶ ἀντίλογοι (1923), τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε ἴσως κάποτε νὰ ἀναλυθοῦν συστηματικότερα ὡς πρὸς τὴν αἰσθητικὴ τους βάση. Ἡ μελέτὴ αὐτὴ θὰ δείξει ὅτι ὁ Βλαχογιάννης γνώριζε πολὺ καλὰ τοὺς πειραματισμούς, ἐκφραστικούς καὶ θεματικούς, τῆς πρωτοπορίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ προσπάθησε νὰ τοὺς χρησιμοποιήσει, μέσα σὲ ἓνα ἀποκλειστικὰ δικό του ἐκφραστικὸ περιβάλλον, μὲ διάφορα κατὰ περίπτωσιν ἀποτελέσματα.

Τὰ παραπάνω τρία διήγηματα τοῦ Βλαχογιάννη ἀντιπροσωπεύουν τὸ τρίπτυχο τῶν μόνιμων ἐνδιαφερόντων τοῦ συγγραφέα σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς

13. Βλ. Βλαχογιάννης, ὁ.π., σελ. 64.

14. Ὁ Ἀπ. Σαχίνης (ὁ.π., σελ. 245) διακρίνει στο ἔργο τοῦ Βλαχογιάννη τρεῖς φάσεις: «Ἡ πρώτη φάση τῆς ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας του εἶναι τὸ ἡθογραφικὸ διήγημα, ἡ δευτέρη τὸ ἀλληγορικὸ καὶ ἡ τελευταία τὸ ἱστορικόν». Περισσότερα γιὰ τὰ στάδια —γενικότερα— τῆς πεζογραφικῆς ἐξέλιξης τοῦ Βλαχογιάννη βλ. passim τῶν σελίδων 227-299 τῶν Παλαιότερων πεζογραφῶν τοῦ Σαχίνη, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

του: τῇ σύνδεσῇ του μὲ τὸν γεωγραφικὸ χῶρο ὅπου γεννήθηκε, τῇ σχέσῃ του μὲ τὸ ἰδανικὸ τῆς λεβεντιᾶς ποὺ τὸν ἐνέπνεε πάντοτε καί, τέλος, τῇ μετάβασῃ του πρὸς μιὰ συμβολικὴ κατανόηση καὶ ἀναπαράστασι τῆς ζωῆς. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ τρίπτυχο ἐμπεριέχεται ὁ βασικὸς πυρῆνας τῆς γενικότερης σχέσῃς του μὲ τὸ ἑλληνικὸ παρελθόν, ὅχι στὶς θεωρούμενες μείζονες καὶ λαμπρὲς στιγμὲς του, ἀλλὰ στὶς ἀφανεῖς ἐκδηλώσεις του, ὅταν ἡ ἀνθρώπινη οὐσία φανερώνεται στὴν πιὸ ἀδέσμευτη μορφή της. Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία θὰ τοῦ προσφέρει, ἄλλωστε, ἓνα ἀνεξάντλητο ὕλικὸ λεπτομερειῶν καὶ φαινομενικὰ ἀσήμαντων ἐπεισοδίων, ἐπάνω στὰ ὁποῖα θὰ δομήσει τὴν προσωπικὴ του προσπάθεια μυθολόγησις τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ. Θὰ ὑποστηρίζαμε ὅτι ὁ Βλαχογιάννης εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἐπιχείρησε νὰ διαρθρώσει μιὰ νεοελληνικὴ μυθολογία ὅχι μὲ τὸν τρόπο τῶν δημοτικιστῶν τῆς συντροφιάς τοῦ Ψυχάρη, δηλαδὴ μὲ τὴν ὑπερβολικὴ ἔμφραση στὴ γλῶσσα, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀναπαράστασι τοῦ ἥθους τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ μὲ τὴν ὑπόδειξι τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἥθος αὐτὸ ἐπιβίωει στὴ μεταγενέστερη λαϊκὴ πραγματικότητᾱ¹⁵ καὶ χανόταν μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπίσημης ἰδεολογίας καὶ κοινωνικῆς συμπεριφορᾱς¹⁶. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι λίγοι διανοητές, ἱστορικοὶ καὶ λογοτέχνες, παραδειγματίστηκαν ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Βλαχογιάννη. Τὸ πρόσθετο αὐτὸ γεγονὸς, ὅμως, μᾶς ἐπιβάλλει ἐπιτακτικότερη τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ πληρέστερη ἐρμηνεία καὶ ἐπαναπροσέγγισι τοῦ ἔργου του¹⁷, ὥστε νὰ διακρίνουμε καθαρὰ τίς πηγὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ἥθους στὴν ἀμιγῆ τους ἔκφρασι, καὶ μὲ τὴ σπουδὴ τους νὰ κατανοήσουμε σαφέστερα τὴ νεοελληνικὴ ἐθνικὴ φυσιογνωμία καὶ ἰδιαιτερότητα.

15. Βλ. ὡς γράφει ὁ Βασίλειος Λαοῦρδας (δ.π., σελ. 75) γιὰ τὴν «ἐλληνικὴ φύσι» τοῦ Βλαχογιάννη.

16. Πρβλ. Π. Δ. Μαστροδημήτρης, «Ἡ μετεπαναστατικὴ τύχη τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21 σὲ λογοτεχνικὰ κείμενα τοῦ περασμένου αἰῶνα», *Ἐποπτεία*, ἔτος ἑκατον, τεύχ. 91 (Ἰούν. 1984), *Ἀφιέρωμα: Νέος Ἑλληνισμός*, σελ. 554-555 (=στοῦ ἴδιου: *Νεοελληνικά. Μελέτες καὶ ἄρθρα*, τόμ. Β', *Ἐκδόσεις «Γνώσις»*, Ἀθῆνα 1984, σελ. 247-250 = *Ἐπίσμημοι Λόγοι* τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμ. 28 (περίοδου ἀπὸ 1.6.1983 ἕως 25.2.1986), Ἀθῆνα 1988, σελ. 144-146).

17. Μιὰ σύνθεσι γενικοῦ χαρακτηρισμοῦ (τῆς ἰδεολογίας τοῦ πεζογράφου Βλαχογιάννη), φιλολογικοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ κριτικὰ θεμελιωμένων προτάσεων γιὰ μιὰν ἀνθολόγησι διηγημάτων ἀποτελεῖ ἡ μελέτη τοῦ Π. Σ. Πίστα, «Γιάννης Βλαχογιάννης. Τριάντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του», δ.π., σελ. 248-257.